

IBN SINONING MANTIQ ILMI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI VA MANTIQQA OID ASARLARI

Haqberdiyeva Vazira Jamshed qiziga

1-son Davolash ishi fakulteti 5-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: L.R.Usmonova

Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrası dotsenti

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Annotatsiya: Abu Ali ibn Sino, o‘zining keng qamrovli ilmiy faoliyati davomida mantiq ilmiga ham katta hissa qo‘shgan. Uning mantiqiy fikrlari va asarlari, o‘rta asrlar Islom falsafasi va Yevropa tafakkurida muhim rol o‘ynagan. Ibn Sino mantiqni falsafa va ilmiy tadqiqotlarning asosiy vositasi sifatida ko‘rgan va bu sohada o‘zining nazariyalarini ishlab chiqqan. Ibn Sinoning mantiq ilmiga qo‘shgan hissasi uning keng qamrovli bilimlari va chuqur tahlil qobiliyati bilan bog‘liq. Uning asarlari nafaqat mantiqni, balki ilm-fanning boshqa sohalarini ham rivojlantirishda muhim rol o‘ynagan.

Kalit so‘zlar: Ibn Sino, mantiq, induktiv usullar, falsafa, mantiqiy xatolar, Renessans, o‘rta asrlar, tafakkur.

Аннотация: Абу Али ибн Сина в ходе своей обширной научной карьеры внес значительный вклад в науку логики. Его логические идеи и труды сыграли важную роль в средневековой исламской философии и европейской мысли. Ибн Сина рассматривал логику как основной инструмент философских и научных исследований и разрабатывал свои теории в этой области. Вклад Ибн Сины в науку логики связан с его обширными знаниями и глубокими аналитическими навыками. Его труды сыграли важную роль в развитии не только логики, но и других областей науки.

Ключевые слова: Ибн Сина, логика, индуктивные методы, философия, логические заблуждения, Возрождение, Средние века, мысль.

Abstract: Abu Ali ibn Sina, during his extensive scientific career, also made a significant contribution to the science of logic. His logical ideas and works played an important role in medieval Islamic philosophy and European thought. Ibn Sina saw logic as the main tool of philosophical and scientific research and developed his theories in this area. Ibn Sina's contribution to the science of logic is associated with his extensive knowledge and deep analytical skills. His works played an important role in the development of not only logic, but also other areas of science.

Key words: Ibn Sina, logic, inductive methods, philosophy, logical fallacies, Renaissance, Middle Ages, thought.

Mantiq ilm-fan bilan shug'ullanuvchi har qanday inson uchun eng zaruriy ilmlardan hisoblanadi va uni o'rganish haqiqatni to'g'ri bilish va aniqlashning muhim vositasi, qurolidir. Mantiq — bu fikr yuritish va dalillash jarayonlarini o'rganadigan ilmiy soha. U mantiqiy fikrni, argumentlarni va ularning tuzilishini tahlil qiladi. Mantiqiy fikrlash, to'g'ri xulosalar chiqarish va mantiqiy xatolarni aniqlashga yordam beradi. Mantiqning asosiy komponentlari quyidagilar: Mantiqiy predikatlar: bu fikrlar yoki bayonotlar, ular haqiqat yoki yolg'on bo'lishi mumkin. Argumentlar: bir yoki bir nechta premissalardan (asoslardan) kelib chiqib xulosa chiqarish jarayoni. Deduktiv mantiq: umumiy qoidalar va prinsiplardan aniq xulosalar chiqarish. Induktiv mantiq: maxsus holatlardan umumiy qoidalarni chiqarish. Mantiqiy xatolar: fikr yuritish jarayonida sodir bo'ladigan xatolar, masalan, "ad hominem" (shaxsga qarshi hujum) yoki "slippery slope" (slope xatosi). Formal mantiq: mantiqiy argumentlarni matematik usullar yordamida tahlil qilish. Informal mantiq: har qanday kontekstda argumentlarni tahlil qilish, jumladan, retorika va munozara. Mantiq nafaqat falsafa va ilm-fan sohalarida, balki kundalik hayotda ham muhim ahamiyatga ega. U bizga fikrlarimizni aniq ifodalash, muloqot qilish va qaror qabul qilishda yordam beradi.

“Abu Ali ibn Sino 400 dan ortiq asarlarining 150 dan ortig'i falsafa va mantiq masalalariga bag'ishlangan. Asosiy asari “Kitob ash-shifo”da mantiqqa oid fikrlar 9 qismdan iborat bo'lib, ularning nomlanishi va tartibi Forobiyniki kabidir. Mutafakkirning bu asari mantiq sohasidagi barcha ilmlar asosida vujudga kelgan bo'lib, unda mantiqqa oid masalalar to'liq qamrab olingan. Abu Ali ibn Sinoning mantiqqa oid asosiy asarlari “Ishorat va tanbihot”, “An-najot”, “Donishnoma”, “Hayy ibn Yaqzon”, “Salomon va Ibsol” kabi asarlari hisoblanadi. Ibn Sino islomiy falsafa madaniyatini boyitib, ham arab, ham fors tillarida asarlar yozgan. Uning “Donishnoma”si fors tilida yozilgan birinchi mashhur falsafiy asardir. Ibn Sinoning eng katta falsafiy asari “Kitob ash-shifo” bo'lib, islomiy va yunoniy ilmlardan tortib, mantiq va riyoziyotni ham o'z ichiga olgan. Uning boshqa yirik asari “Kitob al-ishorat va tanbihot” o'quvchilar orasida “Kitob ash-shifo” dan ko'ra, katta e'tiborga sazovor bo'lgan edi. Ushbu kitob uning umrining oxirlarida yozilganligi tufayli, mustaqil fikrlar bayonidir. Ibn Sino tafakkuri shakllanishida ikki omil muhim o'rin tutgan: birinchisi “Ixxon as- safo” falsafiy anjumanining risolalari, ikkinchisi Abu Nasr Forobiy asarlari. XII asr tarixchisi Bayhaqiyning yozishicha, Ibn Sino otasi kabi “Ixxon as-safo” risolalarini qayta- qayta o'qir edi”. “U bir necha irfoniy risolalar yozib, ularni “Sharq falsafasi” yoki “ishroq” deb atagan. Ibn Sino Forobiy kabi Arastu-Ptolemey dunyoqarashlariga asoslangan yangi aflatuncha qarashlar tizimini vujudga keltirgan. U dunyoning ilohiy sudur bosqichlaridan kelib chiqqanli-gini isbotlashga urinadi. Ibn Sino o'zining «Kitob ash-shifo» asarini mantiq ilmining qisqacha bayonidan boshlab, unga Arastu, yangi aflatuncha va ravoqiylar qarashlarini qo'shgan.

Ibn Sinoning mantiq sohasidagi ta'limoti uning qator asarlarida "Kitob ash-shifo", "Kitob an-najot", "Kitob ishorat va tanbihot", "Donishnoma" kabilarda keng bayon etilgan. O'z davrining eng yirik falsafiy qomusi bo'lgan arab tilidagi "Kitob ash-shifo"ning boshlang'ich 9 kitobi to'laligicha mantiq ilmi masalalariga bag'ishlangan. Ibn Sinoning "Donishnoma" asarida mantiq ilmining asosiy tuzilishi, qismlari, tafakkurning shakllari, usullari, qoidalari, mantiqiy xatolar-ning ifodalanishi kabilar tasvirlab berilgan.

Mantiq ilmi Ibn Sino talqinida qismlardan tashkil topadi:

- 1) Al-madhal – mantiqqa kirish, uning asosiy vazifalari, bilishda tutgan o'rni, qismlari kabi masalalarni o'z ichiga oladi;
- 2) Al-ma'qulot – bu tafakkurning boshlang'ich asosiy tushunchalari, ularning nutq orqali ifodalanishi kabi masalalar.
- 3) Al-ibora – hukm, uning turlari, ifodalanishi kabilar.
- 4) Al-qiyos – deduktiv, sillogistik xulosa chiqarish, uning shakllari, qoidalari kabi masalalar;
- 5) Al-burhon – isbotlash, uning mohiyati, vazifasi, turlari, qoidalari va boshqa masalalar;
- 6) Al-jadal – dialektik hukmlar nomini olgan murakkab hukmlar, shartli bo'linuvchi savol-javob hukmlari kabilar.

Ibn Sino mantiq ilmi bo'yicha bir necha muhim asarlar yozgan. Ularning eng mashhurlari quyidagilardir. "Kitob al-Shifa" (Shifo Kitobi). Bu asar Ibn Sinoning eng yirik va muhim asarlaridan biri hisoblanadi. "Kitob al-Shifa" mantiq, tabiiy falsafa, matematika, tibbiyot va boshqa ko'plab fanlarni o'z ichiga oladi. Mantiq bo'limida u mantiqiy argumentlar, predikatlar va deduktiv fikrlash usullarini batafsil bayon etadi.

"Kitob al-Najot" (Najot Kitobi). Bu asar ham Ibn Sinoning mantiqiy fikrlarini o'z ichiga oladi. U bu asarda mantiqiy usullar va argumentlarning ahamiyatini ta'kidlaydi, shuningdek, mantiqiy xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish usullarini ko'rsatadi. "Al-Isharat wa al-Tanbihat". Bu asar Ibn Sinoning falsafiy fikrlarini o'z ichiga olgan bo'lib, unda mantiqiy fikrlash jarayonlariga qaratilgan muhim masalalar ko'rib chiqiladi. Ibn Sinoning mantiq ilmiga qo'shgan hissasi bir necha jihatdan ahamiyatlidir. Ibn Sino, mantiqiy tahlilni rivojlantirib, argumentlarni to'g'ri tuzish va xulosalar chiqarish jarayonini batafsil o'rganishga yordam berdi. U deduktiv va induktiv fikrlashni ajratib ko'rsatdi va har birining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qildi. U mantiqiy tizimni tartibga solishda muhim rol o'ynadi. Ibn Sino, Aristotelning mantiqiy tizimini rivojlantirib, yangi g'oyalar va tushunchalarni kiritdi. U predikatlar va argumentlar ustida ishlashda yanada chuqurroq yondashuvni taklif etdi. Ibn Sinoning mantiqiy fikrlari, uning falsafiy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. U mantiqni bilim olish jarayonining asosiy vositasi sifatida ko'rib, uni falsafa va ilm-fan uchun muhim deb hisobladi. Ibn Sinoning mantiqiy ishlari boshqa musulmon olimlari,

shuningdek, Yevropa faylasuflariga ham ta'sir ko'rsatdi. Uning asarlari o'z zamonida keng tarqaldi va keyingi avlodlarga ilmiy meros sifatida qoldi. Ibn Sino mantiq ilmining rivojiga katta hissa qo'shgan buyuk mutafakkir hisoblanadi. Uning asarlari va fikrlari nafaqat Islom falsafasi, balki umumiy ilm-fan tarixida ham muhim o'rin egallaydi. Ibn Sinoning mantiqqa oid ishlari bugungi kunda ham ilmiy tadqiqotlarda va ta'limda ahamiyatini yo'qotmagan. U nafaqat o'z zamonining eng yaxshi fikr yurituvchilaridan biri, balki insoniyatning bilim olish jarayonidagi muhim shaxsdir.

Foydalanilgan adabiyot va havolalar:

1. Ibn Sina. "Danish-name". Per. A.M.Bogoutdinova. Stalinabad, 157
2. A.Irisov. "Abu Ali Ibn Sino. Life and creative heritage. "T. "Fan" .1980.
3. Khivar al-Biruni and Ibn Sina. Abdulkarim al-Yafi. - Damascus: Darulfikr,
4. 2002.
5. Selected Works of Thinkers of the Near and Middle East M., 1961.
6. Yuldasheva, L. S. (2023). THE SPIRITUAL WORLD OF EVERY
7. INDIVIDUAL IS HIS SPIRITUAL POWER.Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(2), 666-670.